

A második világháború után kibontakozó pártállami struktúrában a központosítás fontos elemét jelentette a művészek közötti hierarchia kialakítása. Ennek nemcsak értékmérő szerepe volt, hanem gyakorlati politikai haszonnal is járt. Az elismeréssel példát állítottak, egyúttal lehetőség nyílt a rendszerhű (vagy annak vélt) művésztelmisségi réteg megteremtésére. Az aktus tehát kettős legitimációt rejtett: miközben értékelték a díjazottat, megerősítették az adományozót.

Tanulmányunkban a művészet és a politika pártállami kapcsolatainak egyik legmarkánsabb elemét, a művészeti elismerések – ma is létező – rendszerének kialakulását mutatjuk be. Korábbi írásainkban már vázoltuk a kulturális forradalom jegyében átalakuló művészeti élet néhány fő vonását, mint a szocialista realizmus, mint alkotói módszer abszolutizálása; a művészet propagandafunkciója; a tudatos és tervszerű átpolitizáltság; a művészeti intézményrendszer központosítása.¹ A művészeti díjak és kitüntető címek rendszere önmagában is koherens egészet alkotott, jóllehet a művészek számára egyéb állami elismerések is adományozhatóak voltak. E téren az ötvenes évektől fokozatosan három szint alakult ki, amelyeken többféle kitüntetés létezett. A legmagasabb kategóriát a nemcsak művészeti elismerésekre szánt *Kossuth-díj* jelentette, amelyet az Országgyűlés 1948-ban alapított, a magyar alkotó munka jutalmazására. A középső fokozatot a Magyar Népköztársaság *Kiváló Művésze* és *Érdemes Művésze* kitüntető címek képviselték, ezt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) 1950-ben létesítette. A hierarchia alsó szintjén a kormány által alapított művészeti díjak álltak. A sor 1950-ben a *József Attila-díj* (irodalom) és a *Munkácsy Mihály-díj* (képző- és iparművészet) kiosztásával kezdődött. 1952-től került sor az *Erkel Ferenc-díj* (zeneszerzés) és a *Liszt Ferenc-díj* (zenei előadóművészet) adományozására. A *Jászai Mari-díjat* (színház- és filmművészet) és az *Ybl Miklós-díjat* (építőművészet) 1953-ban ítelték oda első ízben.² Meg kell jegyeznünk: az erkölcsi és anyagi elismerésen túl e kitüntetések munkajogi értelemben is előnyt jelentettek, a művészek oktatói kinevezéseinél pl. a művészeti díjakat már az ötvenes évektől egyenértékűnek tekintették a tudományos fokozattal. Az *Érdemes Művész* a kandidátusnak, a *Kiváló Művész* a tudományok doktorának, a *Kossuth-díj* az akadémiai tagságnak felelt meg.³

Az alábbiakban e művészeti elismerések keletkezéstörténetét tárjuk fel. A *Kossuth-díj* esetében – amelynek jellege eltér a többi kitüntetéstől, hiszen létrehozásának motívumai nem kizárólag művészetpolitikai célzatúak voltak, és csak 1965-től tekinthető kifejezetten művészeti és irodalmi díjnak – a források hozzáférhetősége kedvező, mert történetéről és díjazottjairól jól dokumentált kiadványok jelentek meg.⁴ Most, az általános elvek mellett, csak az írókra és művészekre vonatkozó szándékokat és szabályokat mutatjuk be. A középső és alsó szintű kitüntetések történetének feltárásához – a jogszabályokon túl – eddig publikálatlan levéltári forrásokat használtunk fel. Ez alól részben kivétel az *Ybl-díj*, mert erről szintén jelent meg összefoglaló kiadvány.⁵ A szóban forgó kitüntetések alapítása 1953-ra befejeződött, de a szabályokat gyakran módosították, ezért az áttekintést 1956-ig, a művészeti díjak ügyében illetékes Népművelési Minisztérium működésének végéig kiterjesztettük.

Magyarországon a fordulat évétől a rendszerváltozásig terjedő négy évtized – a pártállami struktúrának megfelelően, akárcsak a szovjet blokk többi országában – az ún. kettős döntéshozatali rend időszaka volt. Bármely kérdés első körben történő megvitatása a pártvezetés hatásköri listák szerint meghatározott szintjén kezdődött, és csak pozitív politikai állásfoglalás után került az ügy az illetékes állami szervek elé.⁶ Nem történt ez másként a művészeti díjak esetében sem. Ezért – a szemléletesség és az időrend kedvéért – a megalakulás körülményeit is eszerint mutatjuk be. Előbb a legfelső pártvezetés – 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége (MDP KV) Politikai Bizottsága, illetve Titkársága – döntéseiről lesz szó, majd megvizsgáljuk az alapító jogszabályt vagy

minisztertanácsi határozatot. Megkíséreljük elemezni a döntések hátterét, elsősorban a Révai József szándékai szerint és vezetésével 1949-ben létrehozott Népművelési Minisztérium törekvéseit, végül vázlatosan szólunk a díjak utóéletéről. Ezzel, reményeink szerint, átfogó képet alkotunk a kialakuló kitüntetési hierarchiáról.

(*Kossuth-díj*) A Kossuth-díj alapítása nemcsak azért tér el a többi művészeti elismerésektől, mert ez a legrégebbi, folyamatosan élő díj, hanem azért is, mert ez volt az egyetlen olyan művészeti kitüntetés, amelynek létrehozása az országgyűlés nyilvánossága előtt zajlott.⁷ Az alapításra vonatkozó indítvány a Magyar Kommunista Párttól (MKP) származik. Az 1947. augusztus 30-ei, ún. „kékcédulás” országgyűlési képviseléválasztásokat a kommunisták nyerték, de nem szereztek abszolút többséget, ezért az MKP, figyelem felkeltési céllal, és a más pártokra szavazók szimpátiájának elnyerése érdekében, 1947. szeptember 10-én azt javasolta, hogy Kossuth-díjjal ismerjék el az alkotó munka legkiválóbb szellemi és fizikai teljesítményeit. Mint megfogalmazták: a hároméves terv megindításával országunk újjáépítése új, döntő szakaszhoz érkezett, s a célok eléréséhez a termelőerők nagyarányú fejlesztésére van szükség. A magyar szellemi életnek (tudománynak, művészetnek) és a termelő munkának egyaránt új lendületet kell vennie, s az MKP minden rendelkezésére álló eszközzel elő fogja mozdítani a szellemi és technikai kultúra kibontakozását. Ehhez fokozottabb megbecsülésre és támogatásra van szükség. A párt Politikai Bizottsága javasolja, hogy jutalomdíjjal kell kitüntetni az ország legkiválóbb tudósait, alkotóművészeit, és azokat a mérnököket, orvosokat, pedagógusokat, ipari munkásokat, földműveseket, akik az ország újjáépítéséhez kiváló egyéni teljesítményükkel különösen hozzájárultak. Ezt évente igen komoly összeggel, 25 db 20.000 és 50 db 10.000 Ft-os Kossuth-díjjal kívánták elismerni.⁸

Anélkül, hogy az MKP javaslatának hátterét részleteznénk, a közleményben említett okok mellett legalább két további tényezőt meg kell említenünk. Egyrészt azt, hogy az MKP számára mintának tekintett Szovjetunióban kétféle formában is létezett a Kossuth-díjhoz hasonló elismerés. A Lenin-díjat 1924-ben a tudomány, a technika, az irodalom és a művészetek terén elért teljesítmények jutalmazására hozták létre, a Sztálin-díjat 1939-ben tudományos, művészeti és katonai eredményekért, 1940-től irodalmi alkotásokért is adományozták.⁹ De nem mulaszthatjuk el az utalást az 1930-ban Horthy Miklós által alapított – s utoljára 1943-ban adományozott – Corvin-lánra és Corvin-koszorúra sem. Bár gyökeresen más politikai kurzus ideológiája szerint létesültek, a Kossuth-díjhoz hasonlóan ezeket is az akkori kulturális, művészeti, tudományos közélet legkiválóbb képviselőinek állami elismerésére szánták.¹⁰ Mindezen motívumok azért fontosak, mert – mint látni fogjuk – az 1945 előtti hazai kitüntetési gyakorlattal való szembenézés, valamint a szovjet példák meghonosítása a később létrehozott díjak esetében is kifejezetten felismerhető.

A koalíciós politikai egyeztetések után a Kossuth-díj alapításáról szóló törvényjavaslatot Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 1948. február 5-én terjesztette a parlament elé.¹¹ A bizottsági véleményezések után a Ház február 13-án tárgyalta az előterjesztést, s valamennyi parlamenti frakció vezérszónoka kifejtette álláspontját. Az alaphangot az MKP részéről elsőként felszólaló Andics Erzsébet adta meg. Mint kifejtette, a mostani kezdeményezés a letűnt rendszerben elképzelhetetlen lett volna. E törvényjavaslatban nincs szó politikai motívumokról, azonban a tudományhoz és művészetéhez való viszony igenis politikum, amennyiben a kezdeményezés a haladó politika, a haladó tudomány és a haladó művészet szövetségéről tanúskodik. Kifejezi azt az igazságot, hogy haladó politika nem lehetséges a tudomány és művészet nélkül, és fordítva: a haladó tudomány és művészet csak a politikai szabadság keretei között működhet. A magyar kultúrtörténetben voltak ugyan állami ösztöndíjak – folytatta Andics, Klebelsberg Kunó nevének említése nélkül –, de ezek nem a kész munkát díjazták. Ilyen elismerés eddig nem létezett, még a Magyar Tudományos

Akadémia (MTA) díjait is magánalapítványok fedezték. Az állam azonban ma közügynek tekinti a tudomány és a művészet fejlesztését, s erről nem szimbolikus elismerésekkel, hanem bőkezűen kíván gondoskodni. S mindehhez esélyegyenlőséget biztosít: a Kossuth-díjat matematikai értekezéssel ugyanúgy el lehet nyerni, mint egy hegedűszonátával, vagy a cukorrépa termelését fokozó új eljárással. A díj Kossuth Lajosról való elnevezése pedig üzenetértékű, hiszen Kossuth személye az uralkodó osztályok számára mindig idegen volt, miközben az ország talán senki másnak nem köszönhet ennyit – zárta beszédét Andics.¹²

Ilku Pál, az MKP második szónoka kifejtette, hogy a kommunista párt az 1947-es választások után az ország vezető pártjához illően kezdeményezte a Kossuth-díj létrehozását. Majd a Horthy-rendszer bűneit ostromozva a munkások és parasztek teljesítményének egyenjogúsításáról és a díj nívjának megalapozásáról és megőrzéséről beszélt. A törvényjavaslatot ezt követően a többi hozzászóló is támogatta, így Csala István (Független Kisgazdapárt), Kárpáti Antal (Szociáldemokrata Párt), Horváth János (Nemzeti Parasztpárt), Lukács Vilmos (Független Magyar Demokrata Párt), Vészy Mátyás (Polgári Demokrata Párt) és Bálint Sándor (Demokrata Néppárt). A nyilvánosság ténye és a konszenzuson alapuló parlamenti döntés feltétlenül erősítette a díj eszmei értékét, bár az összegek is önmagukért beszéltek. A javaslatot végül az országgyűlés a betervezett formában elfogadta.¹³

A március 3-án kihirdetett, meglehetősen szűkszavú törvény kimondta, hogy az országgyűlés, 1848. március tizenötödikének a százados évforduló alkalmából való megörökítése céljából, a magyar alkotó munka jutalmazására, Kossuth-díjat alapít. Évente 25 db 20.000 és 50 db 10.000 Ft-os díjjal tudósokat és művészeket, az újjáépítésben részt vett szellemi és fizikai dolgozókat, katonákat és igazgatási szakembereket lehet kitüntetni. A díjat a minisztertanács ítéli oda és a köztársasági elnök adja át, a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnöklete alatt álló, 28 tagú jelölő bizottság javaslata alapján.¹⁴

A végrehajtásról a kormány intézkedett. Először is meghatározta a díjak tartalmi szempontú keretszámait. Hat csoportot különböztettek meg, ebből a harmadik vonatkozott a művészetre és az irodalomra (szépirodalom, zene, festészet, szobrászat, építőművészet, színművészet, film, iparművészet, publicisztika stb.), 7 db 20.000 és 8 db 10.000 Ft-os díjjal. Kimondták, hogy a keretszámokat csak megfelelő számú és minden tekintetben érdemes jelölt esetén lehet kitölteni, de a díj megosztva is adományozható. A jelölésnél, a művészet és irodalom témacsoport esetében, a 1948. évi Kossuth-díjnál az érdekelt személy teljes munkássága figyelembe vehető volt; az 1949. évi díjnál már csak az 1945. január 1. óta kifejtett tevékenység; az 1950. évtől kezdődően pedig csak az előző naptári évben elért eredmények. A 20.000 Ft-os díj arany jelvényvel, a 10.000 Ft-os ezüst jelvényvel járt. A rendelet a díj posztumusz odaitélését is megengedte.¹⁵

Az először 1948. március 15-én kiosztott Kossuth-díjak 110 kitüntetettje a jelölések koalíciós összetételét tükrözte, a díjazottak között polgári és baloldali értékek képviselői, politikusok és műszaki értelmiségiek, kétkézi munkások és parasztek egyaránt megtalálhatók. Témánk szempontjából most csak a művészeket és az írókat soroljuk fel. Arany fokozatot kapott Bajor Gizi, Ferenczy Noémi, Illyés Gyula, Kodály Zoltán, Major Tamás, Nagy Lajos, Somlay Artúr, valamint Csók István és Egry József, illetve Déry Tibor és Füst Milán megosztva. Ezüst fokozattal jutalmazták Bernáth Aurélt, Czóbel Bélát, Koszta Józsefet, Kovács Margitot, Medgyessy Ferencet, Rác Aladárt, Sík Sándort és Vedres Márkot. A névsorból nyilvánvaló, hogy a díj induló értékének megalapozása sikerült. (Akárcsak a Corvin-lánc első kitüntetettjei esetében, akik Berzeviczy Albert, Dohnányi Ernő, Herczeg Ferenc, Hubay Jenő, Klebelsberg Kunó, Korányi Sándor, Ravasz László, Teleki Pál, Wlassics Gyula és Zala György voltak.) Mindez annak is köszönhető, hogy az MKP elsősorban a termelőmunka terén érvényesítette személyi javaslatait, az értelmiségi elit soraiban – érthető módon – nem rendelkeztek elegendő számú jelölttel.

1948-ban odaítéltek öt posztumusz díjat is, köztük arany fokozatot Bartók Béla, Derkovits Gyula és József Attila részére. A szellemi gyökerekhez való viszony meghatározására irányuló efféle törekvés a Corvin-láncot – némileg terjedelmesebb formában – ugyancsak jellemezte: az 1930-ban létrehozott Nemzeti Emlékcsarnok keretében a szegedi Fogadalmi templom terének árkádjai alatt száz nagy magyarnak állítottak emléket, Anonymustól Prohászka Ottokárig.¹⁶

A Kossuth-díj odaítélési feltételei és kategóriái az alapítást követő években folyamatosan módosultak, miközben erősödött a díj közvetlen pártfüggősége. 1950-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter számára biztosított jogköröket a népművelési miniszter (tehát Révai József) vette át.¹⁷ 1951-ben eltörölték a keretszámokat és bevezették az 50.000 Ft-os kiemelt (csillaggal ékesített arany) fokozatot. A díjazható teljesítmények csoportosítása változott, de az önálló művészet és irodalom csoport megmaradt. A jelölőbizottság átkerült a Népművelési Minisztériumba, ahol Kossuth-díj titkárságot is szerveztek.¹⁸ 1953-ban új kategóriákat állapítottak meg: csillaggal ékesített arany (50.000), arany (30.000), ezüst (20.000) és bronz (10.000 Ft). A jelölőbizottság és a titkárság betagozódott a Minisztertanács Hivatalába.¹⁹ 1955-ben ismét módosították a fokozatok elnevezését és összegét: Nagydíj (75.000), továbbá I. (50.000), II. (35.000), és III. (20.000 Ft) fokozat. A jelölőbizottságot átszervezték a minisztertanács mellett működő Kossuth-díj Bizottsággá, és a díjra történő jelöléshez mérvadó időszakot a megelőző három évre terjesztették ki. Az elismerhető teljesítményeket ekkor már csupán két csoportba sorolták, közülük a második volt az irodalom és művészet (irodalom, képzőművészet, zene- és táncművészet, színház- és filmművészet stb.). A díj átadása – a köztársasági elnök, illetve 1949 után a NET elnöke helyett – a kormányfő feladata lett.²⁰

1949 és 1956 között az évente kiosztott Kossuth-díjak száma 71 és 107 között ingadozott, ebből évi 20-30 jutott az irodalom és a művészet képviselőinek. A kiemelt fokozatot mindössze hárman kapták meg, köztük egy művész: Kodály Zoltán (1952).²¹ Gyakori a kétszeres Kossuth-díjasok száma, sőt, Bán Frigyes és Keleti Márton filmrendezők a díjat háromszor is megkapták.²² A díjak indokolásában egyértelműen az egyedi és konkrét teljesítmények domináltak, huzamosabb időn át végzett munkát, netán életművet csak kivételes esetben honoráltak. Az elismerésekkel járó pénzjutalom komoly nagyságrendet jelentett és folyamatosan emelkedett: 1955-re a III. kategória értéke éppen megegyezett az 1948-as arany fokozatával. Mindezek alapján a Kossuth-díj, nominálisan, vitathatatlanul a legnagyobb elismerést kifejező művészeti kitüntetéssé vált, ám eszmei értéke ekkor még nem, csak a hatvanas évek végére kristályosodott ki. Ehhez szükség volt egyrészt a művészeti díjak további hierarchiájának kiépülésére, másrészt a Kossuth-díjhoz köthető, ma már szokatlanak tűnő áthallások (Kossuth-díjas bányász, gyalus, traktoros stb.) megszűnésére. A díj alapításáról szóló országgyűlési vitában felszólaló Andics Erzsébet szempontjai mindenesetre megvalósultak: a kitüntetés valóban a politika és a művészet új és később meglehetősen egyoldalú összefüggéseit világította meg.

(József Attila-díj) Az 1949 végétől kormányzati szinten is szabad kezet kapott Révai József kitüntetés-politikájának első lépése a József Attila-díj megalapítása volt, amelyet az 1950. évi könyvnap (június 1.) alkalmából kívánt először kiosztani. Egy új irodalmi díj létrehozása azért volt fontos, mert a Kossuth-díjjal befolyásolni kívánt irodalmi életet „zavarta” a még létező, de a párt hatáskörén kívül eső Baumgarten-díj. Ennek jelentőségét jól jellemzi, hogy a Kossuth-díj alapításáról szóló országgyűlési vitában Bálint Sándor, mint követendő példáról beszélt róla.²³ A két világháború között meghatározó szerepet játszó irodalmi elismerést Baumgarten Ferenc Ferdinánd (1880–1927) esztéta, kritikus 1923-ban végrendeletileg alapította, a nevét viselő alapítványra hagyva 1,2 millió pengő értékű magyarországi vagyonát, amely a Sas u. 1. szám alatti bérházból és értékpapírokból állt. A

legnagyobb tőkével rendelkező hazai alapítványt fennállása, 1928–1950 között, két kurátor vezette: az irodalmi végrehajtó Babits Mihály (halála után, 1941-től, Schöpflin Aladár), valamint Basch Lóránt ügyvivő. Mellettük nyolcfős tanácsadó testület működött javaslattevői jogkörrel, változó összetételben. A kurátori döntés érvényességéhez szükség volt a vétőjoggal rendelkező vallás- és közoktatásügyi miniszter ellenjegyzésére. A kitüntetésben olyan „komoly törekvésű, akár szépirodalmat, akár tudományt művelő magyar írók” részesülhettek, akik „minden vallási, faji előítéllettől mentesek és csakis eszményi célokat szolgálnak”. A több mint két évtized során 126 író kapott egy vagy több alkalommal díjat, illetve jutalmat, esetleg rendkívüli segélyt. A kitüntetéseket 1929-től évente, január 18-án adták át. Az utolsó díjkiosztásra 1949-ben került sor. Az évdíjak 3-4-5 ezer (1944-ben 6-8 ezer) pengősek, illetve 1947-től 8-10 ezer Ft-osak, a jutalmak 1-2 ezer pengősek, illetve 3-4 ezer Ft-osak voltak. 1945-ben a háború miatt nem volt díjkiosztás, 1946-ban pedig az értéket törtaranyban határozták meg.²⁴

A pártállami struktúra térnyerését jól bizonyítja, hogy az utolsó díjkiosztás jelöltjeiről 1949. január 12-én az MDP Titkársága foglalt állást, jelentősen módosítva az eredeti névsort. (Pl. a 10 ezer Ft-os fődíjat Németh László helyett Szabó Pálnak ítélték oda stb.). A jogi formások betartására – ekkor még – ügyelő VKM rávette Schöpflint a módosított névsor aláírására, majd Révai 1949. március 15-én Kossuth-díjjal honorálta az akkor 77 éves irodalomtörténész életművét – és együttműködési készségét. Közben az alapítvány Sas utcai bérházát a Közületi Ingatlan Központ (KIK) kezelésébe vették, Révai pedig április 22-én levélben tudakolta Schöpflin véleményét a díj esetleges államosításáról.²⁵

A kurátor válaszát meg sem várva a Népművelési Minisztérium pártkollégiuma 1950. május 18-án vitatta meg „A Baumgarten-díj átalakítása” c. napirendet.²⁶ Ennek nyomán az ügy az MDP Titkársága elé került, s az 1950. május 24-ei ülésen, Révai előterjesztésében megtárgyalták a „Javaslat új irodalmi díj létesítésére” c. anyagot.²⁷ A május 20-ai keltezésű dokumentum szerint a Kossuth-díj mellett eddig egyetlen számottevő irodalmi díj létezett: a Baumgarten-díj. Ez azonban már elavult: rendeltetését tekintve is, amennyiben fő célja nehéz anyagi helyzetben levő írók támogatása, és szerkezetét tekintve is, minthogy két, szinte teljhatalommal felruházott kurátor gondjaira volt bízva a díj kezelése és kiosztása. Nem rendelkezik kellő tekintéllyel sem, egyrészt mert nem áll mögötte megfelelő testület, társadalmi szervezet, másrészt azért, mert – különösen a felszabadulás óta – sokan érdemtelenül részesültek Baumgarten-díjban. Ugyanakkor szükség van irodalmi életünk ösztönzésére, a Kossuth-díj mellett egy tekintéllyel bíró, de a Kossuth-díjnál kisebb követelményeket támasztó irodalmi díjra. Így lehetővé válna olyan, irodalmi életünk szempontjából jelentős művek jutalmazása, amelyekre Kossuth-díjat szerzőik nem kaphatnak (pl. Rideg Sándor: Tűzpróba), továbbá lehetővé válna új tehetségek jutalmazása. Éppen ezért javasoljuk a Baumgarten-díj megszüntetését és új irodalmi díj létrehozását – fogalmazott a dokumentum, amely a megvalósítás módját a következőképpen részletezte:

A Baumgarten-alapítvány vagyona képező bérházat, amely már jelenleg is a KIK kezelésében van, államosítjuk. 1951-től kezdődőleg az állam 88.000 Ft-ot biztosít a Népművelési Minisztérium költségvetésében az új irodalmi díj céljaira. Ennek az összegnek ellentételül nemcsak az államosított bérház jövedelme szolgálna, hanem az irodalmi főosztály költségvetésében műfordítások jutalmazására felvett évi 100.000 Ft is, amely a díj létesítésével feleslegessé válik. Az idei díjak fedezetéül a múlt évben befolyt összeg és a fentebb említett költségvetési keret szolgál. Az új díj neve: az Írószövetség József Attila-díja. Rendeltetése: olyan magas színvonalú regények, novellák, versek, színdarabok, irodalmi kritikák, filmforgatókönyvek, műfordítások, rádiójátékok és a tömegkultúra szempontjából különösen fontos egyfelvonásos darabok díjazása, amelyek a népi demokráciánk és új irodalmunk fejlődését szolgálják; amelyek a szocializmus építésének problémáival, a békeharccal stb. foglalkoznak. A 6 db 6.000 Ft-os, 8 db 4.000 Ft-os és 10 db 2.000 Ft-os díj

elsősorban a fiatal tehetségek jutalmazását irányozza elő. A felső határ megállapításánál az volt irányadó, hogy a Kossuth-díjnál alacsonyabban szabjuk meg. A díjkiosztás 1951-től minden évben a könyvnapot megelőző napon történne. Ebben az évben még az 1945 óta megjelent műveket jutalmazzuk, a továbbiakban mindig az előző év irodalmi alkotásait. Fiatal tehetségeknél nemcsak konkrét alkotás, hanem maga a tehetség is jutalmazható. A díjat az Írószövetség kezelné, s külön rendelkezés szabályozza az ezzel kapcsolatos kikötéseket. Ezek a következők: az Írószövetség bizottságot alakít a díj kiosztására, amelynek összetétele: három tag az Írószövetség részéről, egy tag a Szakszervezetek Országos Tanácsa részéről, egy tag az Ifjúsági Szövetség részéről. A bizottság döntése csak az MDP Agitációs és Propaganda Bizottsága jóváhagyásával érvényes. A díj kiosztása az Írószövetségben történik.²⁸

A Titkárság elé került anyag már átdolgozott változat volt, a május 18-ai minisztériumi kollégiumi értekezleten elhangzottak alapján. Az értekezlet jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a legkorábbi elképzelés szerint a díjra pályázni lehetett volna, de ezt a kollégium elvetette. „Az Írószövetség József Attila-díja legyen és ne pályázat. Elsősorban fiatalok részére kell kiadni és óvakodni kell attól, hogy a díj vigaszdíj legyen azok számára, akik a Kossuth-díjból kimaradtak. A díjjal egyes műveket jutalmazzunk, de ez az elv nem minden esetben kötelező, egyes személyeket egész évi munkájukért is lehet díjazni.” – szövegezte a határozat. Ekkor fogadták el, hogy „több díjat veszünk, kisebb összegekben”, továbbá hogy „a zsűribe nem az Irodalomtörténeti Társaság, hanem az Ifjúsági Szövetség képviselőjét kell bevonni.” „A díjat az Írószövetség nyilatkozatban jelentse be, amelyben közli, hogy a Baumgarten-díjat átvette és azt a továbbiakban az Írószövetség József Attila-díja néven fogja évenként, a könyvnapok alkalmával kiosztani.” Volt még egy javaslat, amely végül nem ment tovább, eszerint „a díjak rendeltetését a díjat kiosztó bizottság évente a következő évre konkrétan is meghatározhatja, pl. béke védelme vagy munkásosztály öntudatosodását szolgáló művek.” A kollégium végül május 22-ig adott határidőt az irodalmi főosztálynak az előterjesztés átdolgozására és a megfelelő pártszerv elé terjesztésre, „az új kategóriáknak megfelelő személyi javaslatokkal”.²⁹

Ez, mint láttuk, meg is történt, s a Titkárság a javaslatot elfogadta. Ennek alapján Révai, két nappal később, a május 26-ai minisztertanácson, napirenden kívül előterjesztette az előző napon kelt javaslatát „József Attila irodalmi díj létesítése iránt”, amelynek tartalma lényegében megegyezett a korábbi dokumentummal.³⁰ Az előkészületekből kihagyott Darvas József vallás- és közoktatásügyi miniszter javasolta, hogy az előterjesztés szerint 6.000 Ft-ban megállapított első díjat emeljék fel 8.000 Ft-ra, továbbá, hogy az előterjesztést úgy változtassák meg, hogy az említett jelölő bizottság határozatához a népművelési miniszter jóváhagyása, nem pedig előzetes jóváhagyása legyen szükséges. (A titkársági szövegben még az Agitációs és Propaganda Bizottság jóváhagyásáról volt szó!) Révai nem tartotta helyesnek az első díj javasolt felemelését, részben azért, mert az összeg így túl közel kerülne a nagyobb jelentőségű Kossuth-díj 10.000 Ft-ban megállapított második fokozatához, részben pedig azért, mert kisebb összeg esetén több személyt lehet jutalmazni. Az „előzetes” szó kihagyásához hozzájárult. A kormány ezzel a módosítással fogadta el a határozati javaslatot, s a József Attila-díjat megalapította. A határozat szerint a fejlődő és tehetséges fiatal írók és költők jutalmazására; továbbá olyan magas színvonalú regények, novellák, versek, színdarabok, irodalmi kritikák, filmforgatókönyvek, műfordítások, rádiójátékok és a tömegkultúra szempontjából különösen fontos egyfelvonásos színdarabok díjazása céljából, amelyek hathatósan szolgálják az új magyar irodalom fejlődését, a szocialista építés, a béke megvédésének stb. ügyét, a minisztertanács, József Attila-díj elnevezéssel, új irodalmi díjat alapít. E célból minden évben, a könyvnapot megelőző napon, 6 db 6.000, 8 db 4.000 és 10 db 2.000 Ft-os díj osztható ki, ha azokra megfelelő számú és minden tekintetben érdemes jelölt van. Az odaítélésről öttagú bizottság határoz, amelynek 3 tagját az Írószövetség, 1-1 tagját pedig a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) és a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) jelöli ki. A bizottság határozatához a népművelési miniszter jóváhagyása szükséges. A díjról,

az odaítélésével és ünnepélyes kiosztásával kapcsolatos költségek fedezéséről a Népművelési Minisztérium költségvetésében kell gondoskodni.³¹ A határozat, a Kossuth-díjjal ellentétben, nem jelent meg jogszabályként.

A konkrét művekért, illetve törekvésekért odaítélt díjak első kiosztására a pár nappal később megnyílt könyvnapon, 1950. június 1-jén került sor.³² Összesen 24 író, költőt jutalmaztak (a 2000 Ft-os kategóriában a lehetséges tíz helyett csak nyolcat). A névsor érdekessége, hogy – az egyébként négyszeres Baumgarten-díjas – Illyés Gyula Kossuth-díjasként kapott alacsonyabb elismerést, és a többi díjazott közül heten korábban szintén megkapták a Baumgarten-díjat vagy -jutalmat is. A József Attila-díj odaítélése ettől kezdve folyamatos volt, de a keretet sosem merítették ki. A díjak száma 1956-ig évi 12-24 db között mozgott.

A Baumgarten-alapítvány nem sokkal élte túl a József Attila-díj létrehozását. Schöpflin Aladár irodalmi kurátor 1950. augusztus 29-ei halála megnyitotta a jogi lehetőséget a felszámolás felé. Az 1950. október 24-én kiadott minisztériumi véghatározat az államkincstár tulajdonába vette az alapítványi vagyont. Az indokolás szerint az „írókról való gondoskodás és a kiváló írók jutalmazása Népköztársaságunkban állami feladat, ez utóbbi célt szolgálja a Kossuth-díj és a József Attila-díj”. Így lett a Baumgarten-díj tagadására létrejött József Attila-díj egyben a Baumgarten-díj megszüntetésének oka is.³³

(*Munkácsy Mihály-díj*) Alig adták át az első József Attila-díjakat, amikor 1950. július 17-ei dátummal Révai javaslatot nyújtott be az MDP Titkárságához a Munkácsy Mihály képzőművészeti díj alapításáról, amelyet a testület július 26-án, a különfélék napirend keretében tárgyalt meg.³⁴ A szöveg szerint az augusztus 20-i képzőművészeti kiállítás és annak várható eredménye időszerűvé teszi, hogy az irodalmi József Attila-díjhoz hasonlóan a Kossuth-díjnál alacsonyabb fokú képzőművészeti Munkácsy Mihály-díjat alapítsunk új alkotások díjazására, ugyancsak három fokozatban: 3 db 6.000 Ft-os I. díj, 6 db 4.000 Ft-os II. díj és 12 db 2.000 Ft-os III. díj. (A harmadik fokozat tehát kétszeresével több díjat irányzott elő, mint a József Attila-díj esetében.) A 21 díj összesen 66.000 Ft-ot jelentene, kiosztása minden év augusztus 20-án történne. A folyó évben külön póthitel nem szükséges, mert fedezhető a Kossuth-díj maradványából. A gépelt dokumentumra Révai saját kezűleg ráírta: „Jóváhagyás után minisztertanács elé viszem. A helyességét nem kell indokolnom.”³⁵

A Titkárság a javaslatot jóváhagyta, így az az augusztus 4-ei kormányülés elé került. A július 31-ei keltezésű határozat-tervezet indokolása leírta, hogy a felszabadulás óta a Kossuth-díjtól eltekintve képzőművészek jutalmazására és ösztönzésére szolgáló díj nincs rendszeresítve, a Kossuth-díj pedig csak egészen kis számú kiváló képzőművész kitüntetését teszi lehetővé. Éppen ezért szükségessé vált a szocialista fejlődésünket szolgáló, művészileg színvonalas képzőművészeink kitüntetésére egy új képzőművészeti díj létesítése, Munkácsy Mihály-díj elnevezéssel. Ennek összege évenként 66.000 Ft-ot tenne ki, amelynek fedezete a Népművelési Minisztérium költségvetésében, a Kossuth-díjjal együtt, biztosítva van.

A határozati javaslat szerint népköztársaságunk szocialista építését, a magyar munkásság és dolgozó parasztság harcát és az MDP vezető tevékenységét támogató és ábrázoló képzőművészeti alkotások alkotóinak jutalmazására, műfajra tekintet nélkül, a minisztertanács Munkácsy Mihály-díj elnevezéssel képzőművészeti díjat alapít. E célból minden évben, a magyar képzőművészeti kiállítás megnyitásának napján, 3 db 6.000, 6 db 4.000 és 12 db 2.000 Ft-os díj áll rendelkezésre. A díjakat lehetőleg egyenlő arányban kell kiosztani festészeti, szobrászati és grafikai művek alkotói között, kivéve, ha valamely műfajban nem található elegendő számú, kitüntetésre érdemes művész. A díjak azonban csak akkor adhatók ki, ha azokra megfelelő számú és minden tekintetben érdemes jelölt van. Az odaítélésről hét tagú bizottság határoz, amelynek 5 tagját a Magyar Képző- és Iparművészek

Szövetsége, 1-1 tagját pedig a SZOT és a DISZ jelöli. Az odaítéléssel és az ünnepélyes kiosztással kapcsolatos költségek fedezéséről a Népművelési Minisztérium gondoskodik.³⁶

A minisztertanács az előterjesztést módosítás nélkül elfogadta, de a határozatot jogszabályként – a József Attila-díjhoz hasonlóan – szintén nem hozták nyilvánosságra. Az augusztus 20-án kiosztott 21 díjjal kivétel nélkül az augusztus 19-én megnyílt, I. Magyar Képzőművészeti Kiállításon bemutatott alkotásokat jutalmazták, s a díjazottak mezőnye a huszonéves pályakezdőtől az élete alkonyán járó művészig terjedt.³⁷ Bernáth Aurél és Pór Bertalan Kossuth-díjasként kapták meg a Munkácsy-díjat, ami ismét azt igazolja, hogy kitüntetési hierarchiáról ekkor még nem beszélhetünk.

A következő évben a Munkácsy-díjak kiosztása elmaradt, 1952-ben azonban – április 4-én – az első kiosztáshoz hasonló darabszámban folytatódott, majd 1956-ig az engedélyezett keretszám alatt, évi 16-18 főben állapodott meg.

(A Kiváló Művész és Érdemes Művész kitüntető címek) Már folytak a Munkácsy-díj alapításával kapcsolatos előkészületek, amikor, részben ezzel párhuzamosan – ugyancsak a Népművelési Minisztérium pártkollégiumának határozata alapján – az MDP KV Titkársága 1950. június 28-án, Révai József előterjesztésében megtárgyalta és elfogadta a Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze és a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze kitüntető címekről szóló javaslatot.³⁸ Az előző napon készült dokumentum szerint a szocialista-realista színjátszás ebben az évben komoly eredményeket ért el, amelyek elismerésére, további buzdításul és egyben politikai gesztusként az értelmiség felé, a legkiválóbb színészeknek, operaénekeseknek és operai művészeknek a „Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze” és a „Magyar Népköztársaság Művésze” (*sic!*) címet kell adományozni. A javaslat külön jelezte, hogy a képzőművészekre a lehetőség nem terjedne ki. Az elismerést Révai törvényerejű rendelet formájában kívánta megalapítani, s erre rögtön szövegjavaslatot is adott. Eszerint a cím annak az elismerésnek és megbecsülésnek a kifejezésére szolgálna, amelyet a Magyar Népköztársaság érez minden olyan színművész iránt, aki egész művészi munkásságával – színpadon vagy filmen – kimagaslóan szolgálja és segíti dolgozó népünket a béke védelmében, a szocializmus építésében, kulturális fejlődésében. A cím I. fokozata a „Kiváló Művész”, II. fokozata a „Művész” lenne (a Rákosihoz felterjesztett iraton ez elé kézzel beírták: „Érdemes”). A címeket a népművelési miniszter előterjesztésére, a minisztertanács javaslatára a NET adományozná, augusztus 20-án. A kitüntetett művész jogosult a cím és a díszjelvény viselésére, de ennél fontosabb az anyagi juttatás. A kiváló művész havi 3.600 Ft-nál, az érdeemes művész 2.400 Ft-nál kevesebb havi illetményt nem kaphatna, visszavonulása esetén pedig a nyugdíj 3.000, illetve 2.000 Ft-ra kiegészítendő. Révai hozzáfűzte: a két címet legfeljebb 15-20 művésznek adnák meg (9-10 színész, 4-5 operai művész; a szövegben 2-3 zenei előadóművész is szerepelt, de ezt utóbb áthúzták). A személyi javaslatokról az MDP KV Agitációs és Propaganda Bizottsága határozná.³⁹

A dokumentumból kitűnik, hogy eredetileg nem volt szó „érdemes” jelzőről. Ez azért különös, mert a Szovjetunióban két hasonló jellegű művészeti elismerés is létezett, a Szovjetunió Népművésze (nem „folklor” értelemben!), valamint az Oroszországi Föderáció Érdemes Művésze. Nyilvánvaló, hogy az utólag beírt kiegészítés ezt figyelembe véve történt, bár ahhoz sem férhet kétség, hogy a „Magyar Népköztársaság Művésze” kifejezés minőségjelzőként, önmagában, értelmetlen. A képzőművészek kizárása érthető, hiszen részükre már készült a Munkácsy-díj. A zenei előadóművészek kihúzása pedig előrevetítette azt az indoklást, amellyel Révai, a következő hónapban, az előterjesztést kormányülés elé vitte.

A Titkárság a javaslatot végül mindössze annyi kiegészítéssel fogadta el, hogy díszjelvény ne legyen. A határozat alapján az ügy a minisztertanács elé került, amelynek a Rákosi elnökletével tartott 1950. július 14-ei ülésén került sor a jogszabálytervezet

megvitatására. A július 11-ei keltezésű előterjesztés azonban egészen másfelől közelítette a kitüntető címek alapítási indokaihoz, mint a két héttel korábbi, MDP Titkárság elé került dokumentum. Az 1937. évi VII. törvény által az állami színházak előadóművészeinek kitüntetésére létrehozott örökös tagsági intézmény jelenleg már nem felel meg a követelményeknek – fogalmaz a Révai által szignált szöveg –, nemcsak azért, mert az örökös tagok kiválasztása a múlt rendszerben történt, hanem azért is, mert ez az intézmény csak az Operaház és a Nemzeti Színház tagjainak kitüntetését teszi lehetővé. Éppen ezért örökös taggá való kinevezés már évek óta nem történt és örökös tagot többé egyáltalán nem kívánok kinevezni. Ily módon az intézmény idővel önmagától megszűnik. Szükség van viszont arra, hogy a legkiválóbb színházi, film- és operai előadóművészek méltó kitüntetésben részesülhessenek, amely a Kiváló Művész és Érdemes Művész cím adományozásával, valamint az ehhez kapcsolódó anyagi javadalmazással történne. Tekintettel arra, hogy azok a művészek, akik a cím adományozása szempontjából figyelembe jöhetnek, jelenleg is már a rendelettervezetben minimálisan előírt havi 3.600 Ft, illetve 2.400 Ft összegnél nagyobb fizetést élveznek, a cím adományozása az állam részére ténylegesen semmiféle többletkiadást nem jelent. A nyugalomba vonulás esetére biztosítani kívánt havi 3.000 Ft, illetve 2.000 Ft nyugdíj meghaladja ugyan a jelenleg előírt felső nyugdíjhatárt, azonban a cím adományozására szóba jöhető művészek között nincs olyan, akinek nyugdíjazására – előreláthatólag – belátható időn belül sor kerülne. Így tényleges költségkihatás e tekintetben sem jelentkezik. Azok az örökös tagok pedig, akik valamely címet megkapják, az örökös tagságért járó díjazásban ezután nem fognak részesülni – zárta az előterjesztést Révai.⁴⁰

A fentiekhez több megjegyzés kívánkozik. Először is azt kell rögzítenünk, hogy Révai a maga szempontjából ügyesen megtalálta a kapcsolódási lehetőséget a kitüntető címek létrehozása s a korábbi kultúrpolitikához kötődő, tehát számára likvidálandó örökös tagsági intézmény megszüntetése között. A kulturális forradalom jegyében fogant elképzelésből kitűnik, hogy Révai nem a művészekkel, hanem a korábbi intézményekkel kívánt leszámolni, sőt, megerősítette annak lehetőségét, hogy az egykori örökös tagok közül többen az új rendszer kitüntetettjei is lehetnek. A célszemélyek szempontjából túl nagy változást azonban nem akart, a korábbi szövegváltozatból alighanem ezért maradtak ki a zenei előadóművészek. (A film beemelése nem jelentett lényegi módosulást, hiszen a színészi teljesítményeket nyilván nem lehetett megosztani színházi és filmszerepek között.) A szovjet példa indoklásként most sem került elő, ellenben Révai – kissé talán földhözragadt módon – az anyagi feltételek bagatellizálásával akarta megnyerni a kormány bizalmát. Lehet, hogy erre valóban szüksége volt, hiszen a címmel járó juttatások fedezetét az általa vezetett Népművelési Minisztérium költségvetésében kellett biztosítani. Az viszont nyilvánvaló, hogy megtakarításról beszélni csak átmenetileg lehetett, hiszen több évre előre nem jósolható meg, hányan lesznek a majdani kitüntetettek között az előírt fizetési minimum feletti, illetve nyugdíj közeli.

A minisztertanács az előterjesztést módosítás nélkül elfogadta, így az a NET elé került, amely a törvényerejű rendelet (tvr) tervezetét 1950. július 28-án megtárgyalta és jóvá is hagyta.⁴¹ A július 30-án kihirdetett jogszabály a kormányülés által elfogadott előterjesztésnek megfelelően alapította meg mindkét kitüntetést, amikor kimondta, hogy a magyar színpadi kultúra fejlesztése terén szerzett kimagasló érdemek elismerésül színházi, film- és operai előadóművészek részére kitüntető cím adományozható, amelynek I. fokozata a Kiváló Művész, II. fokozata az Érdemes Művész. A címet a népművelési miniszternek a Minisztertanács elnöke útján tett előterjesztésére a NET elnöke adományozza, évente egy alkalommal, augusztus 20-án. Végül rendelkeztek a kitüntetettek megillető pénzügyi juttatásokról és szociális kedvezményekről.⁴² A Révai által pár nappal később kiadott miniszteri végrehajtási rendelet azt is meghatározta, hogy ha az Érdemes Művészt később Kiváló Művész címmel kitüntetik, akkor csak ez utóbbi jogai illetik meg.⁴³

Az első címek kiosztására 1950. augusztus 19-én került sor. „A magyar színpadi kultúra fejlesztése terén szerzett kimagasló érdemeinek elismerésül” a Kiváló Művész címet hatan (Bajor Gizi, Báthy Anna, Major Tamás, Palló Imre, Somlay Artúr, Székely Mihály), az Érdemes Művészt tizenegyen (Fodor János, Gobbi Hilda, Gyurkovics Mária, Honthy Hanna, Ladányi Ferenc, Latabár Kálmán, Mészáros Ági, Osváth Júlia, Rátkai Márton, Tolnay Klári, Tőkés Anna) vehettek át. Ezzel kialakult az a „15-20 fős” mezőny, amelyről Révai 1950 júniusában a titkársági ülésen beszélt. A Révai-féle, megnyerésre játszó művészetpolitika jegyében kitüntetettek között egyaránt megtaláljuk a polgári opera- és színjátszás kiválóságait (a Kiváló Művészek között négyen voltak operai vagy Nemzeti színházi örökös tagok), és az új rendszer bázisát jelentő, vezető kommunista művészeket. A következő évre az MDP Titkársága szintén 15-20 művész jutalmazását tervezte,⁴⁴ de végül augusztus 17-én csak három előadóművész kapott Kiváló, és öten Érdemes Művész címet.⁴⁵ Ekkor nyert értelmet a végrehajtási rendelet említett korlátozó szabálya, hiszen Rátkai Márton egy év alatt Kiváló Művésszé lépett elő, de juttatást a továbbiakban csak a magasabb fokozatért kapott.

A kitüntető címek, de különösen a velük járó garantált fizetés, beváltották a művésztársadalom megnyeréséhez fűzött reményeket. Mind nehezebben védhetőnek bizonyult azonban az eredeti elképzelés, amely csak előadóművészek kitüntetését tette lehetővé. De történt más változás is. Míg Révai a nyugdíjszabályok kapcsán arról beszélt, hogy belátható időn belül nem kerül sor nyugdíjazásra, hirtelen özvegyi és hozzátartozói ellátások kerültek napirendre: három Kiváló Művész váratlan halála felborította az előzetes számításokat.⁴⁶ Mindezek miatt Révai az 1952. július 25-ei minisztertanácson, napirenden kívül előterjesztette az alapító jogszabály módosítására vonatkozó javaslatát. Mint írta, jelenleg nincs lehetőség arra, hogy alkotóművészek, színpadon kívüli előadóművészek vagy színházi és filmrendezők megkaphassák a kitüntető címet. A művészek közötti hátrányos és indokolatlan megkülönböztetést meg kell szüntetni, és a címek adományozási lehetőségét ki kell terjeszteni minden alkotó és előadóművészre. (Mintha két éve nem ő maga javasolta volna az ellenkezőjét!) Ugyancsak szükséges, hogy az eddig nem szabályozott özvegyi nyugdíjat a Kiváló Művész özvegye esetében 1.500, az Érdemes Művész özvegye esetében 1.000 Ft-ban meghatározzák, amely alapján a többi hozzátartozói és árvaellátás is automatikusan emelkedik.⁴⁷ A kormány a javaslattal egyetértett, és ez történt a NET augusztus 11-ei ülésén is.⁴⁸ Ennek nyomán az az adományozás lehetőségét „a szocialista kultúra fejlesztése terén kimagasló érdemeket szerzett művészek részére” terjesztették ki, és kiegészítették a nyugdíjszabályokat.⁴⁹ Így 1952. augusztus 19-én már ez alapján oszthattak ki hét Kiváló és tizenhét Érdemes Művész címet. A „művészek közötti hátrányos és indokolatlan megkülönböztetés” megszüntetése olyan fényesre sikerült, hogy az első kategóriában előadóművészt nem is találunk, hanem kifejezetten az elmúlt rendszerben indult, de immár a szocialista művészetpolitika fémjelzésére szolgáló képző-, színház- és zeneművészeket jutalmazták.⁵⁰ Az Érdemes Művészek palettája pedig még ennél is szélesebbnek bizonyult.⁵¹ Ezzel a kiegyenlítés megtörtént, s a következő évtől már tudatosan figyeltek a művészeti ágak megfelelő arányára.⁵²

Az eredeti kitüntetési elvek között azonban továbbra is maradt egy korlátozó rendelkezés: az évi egyszeri adományozási lehetőség. Ezzel a kormány már 1952 végén szembesült. Történt ugyanis, hogy az „ellenségből” addigra „társutassá” minősített, s immár kétszeres Kossuth-díjas Kodály Zoltánt, 70. születésnapja alkalmából újabb elismerésben kívánták részesíteni, s ezt a Kiváló Művész cím adományozásával látták megvalósíthatónak. 1952. december 12-én Kodály, ezzel az indoklással, meg is kapta a kitüntetést, jóllehet a jogszabály szerint erre csak augusztus 20-án lett volna lehetőség. Az esetet egyediként kezelve egyelőre nem látszott szükségesnek intézkedés, azonban 1954 elején Rudnay Gyulát is hasonló elismeréssel kívánták jutalmazni. A kormány tehát sietve elfogadta és a NET elé terjesztette az újabb jogszabály módosítást. Az indoklás szerint a gyakorlatban a cím

odaítélésének megkötöttsége nem vált be, s a művészek számára is ösztönzőbb lenne, ha év közben is elismerhetnének egy-egy kiváló teljesítményt, sőt „a cím a művészi alkotás nyilvánosságra hozatalával egyidejűleg kerülne adományozásra”. Ez utóbbi kitétel egyértelműen Rudnaynak szólt, hiszen a NET 1954. február 23-án nemcsak a módosítást, hanem a festőművész kitüntetését is megszavazta, „gyűjteményes kiállítása alkalmából”.⁵³ Így aztán az adományozás időpontjával kapcsolatban hatályát veszítette az „évenként egy alkalommal, augusztus 20-án” szövegrész.⁵⁴ A zsilip ezzel végleg kinyílt: ez év folyamán, további három időpontban, indoklással vagy anélkül, összesen hét Kiváló és tizenegy Érdemes Művész címet ítéltek oda.

(*Erkel Ferenc-díj és Liszt Ferenc-díj*) Amint láttuk, a Kiváló és Érdemes Művész címek alapításánál az eredetileg zeneművészeknek is szánt elismerésből végül kihagyták a zenei területet. Ezt a hiányt kívánta pótolni Révai az Erkel- és a Liszt-díjak létrehozásával. Az erről szóló javaslatot az MDP Titkársága 1951. október 5-én vitatta meg, már szokott módon, a „különfélék” között. A jegyzőkönyv meglehetősen szűkszavúan rögzítette, hogy „a Titkárság a zenei plénum alkalmából hozzájárul az előadók és zeneszerzők részére Erkel- és Liszt-díj létesítéséhez. (A díjak kisebbek legyenek, mint a Kossuth-díj.)” Külön előterjesztés nem készült.⁵⁵

A téma a hónap végén került kormányülés elé, ismét napirenden kívül. A Jánosi Ferenc – Révai első miniszterhelyettese – által jegyzett, október 22-ei keltezésű határozati javaslat szerint kiváló zeneszerzőink és zenei előadóművészeink jutalmazására és ösztönzésére jelenleg a Kossuth-díjon kívül más díj nincs, az pedig csak egészen kis számú kiváló zeneművész kitüntetését teszi lehetővé. Ezért szükségessé vált a szocialista fejlődésünket szolgáló, művészileg színvonalas munkát végző zeneszerzők kitüntetésére Erkel Ferenc-díj, és a zenei előadóművészek kitüntetésére Liszt Ferenc-díj elnevezéssel új zenei díjak létesítése. Az évenként kiosztásra kerülő díjak együttes összege és egyéb költségek mintegy 55.000 Ft-ot tennének ki, amelynek fedezetéről az 1952-es évre a Népművelési Minisztérium költségvetésében gondoskodtak. A díj javasolt szabályai a következők voltak:

Szocialista fejlődésünket szolgáló, színvonalas művészi tevékenységet kifejtő zeneszerzőink ösztönzésére és jutalmazására Erkel Ferenc-díj, zenei előadóművészeink kitüntetésére pedig Liszt Ferenc-díj elnevezéssel zenei díjak alapítását határozza el a minisztertanács. E célból minden évben a felszabadulás ünnepén, április 4-én (először 1952-ben), az Erkel-díjből 1 db 6.000 Ft-os I. díj, 3 db 4.000 Ft-os II. díj és 5 db 2.000 Ft-os III. díj; a Liszt-díjből 1 db 5.000 Ft-os I. díj, 3 db 3.000 Ft-os II. díj és 5 db 2.000 Ft-os III. díj osztható ki, ha azokra megfelelő számú és minden tekintetben érdemes jelölt van. Az odaítélésről öttagú bizottság határoz, amelynek tagjait a népművelési miniszter nevezi ki, 3 tagot a Magyar Zeneművészek Szövetsége, 1-1 tagot pedig a SZOT és a DISZ javaslatára. A bizottság határozatához a népművelési miniszter jóváhagyása szükséges. Az odaítéléssel és a kiosztással kapcsolatos költségek fedezéséről a tárca gondoskodik. E határozatot a Magyar Közlönyben közzétenni nem kell.⁵⁶

Amit látjuk, az előterjesztés szövege lényegében lemásolta a Munkácsy-díj javaslatát, a díjak száma és összege kivételével. Az ülésen ez utóbbi kapcsán vita alakult ki. Molnár Erik igazságügy-miniszter nem tartotta helyesnek, hogy a Liszt-díj alacsonyabb összegű. Úgy néz ki, mintha Erkel nagyobb művészek tartanánk. Ezzel egyetértve, Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes javasolta, hogy mindkét díj egyformán 5.000-Ft-os legyen. A kormány végül ezzel a módosítással fogadta el a határozatot.⁵⁷

A díjak átadása 1952. április 4-én megtörtént. Az esemény azért is fordulópont, mert ez volt az első alkalom, hogy mind a négy, addig létesített miniszteri művészeti díjat – az eredetileg más dátumokhoz köthetőeket is – egyszerre adták át. (Ettől kezdve 1989-ig ez maradt e kitüntetések napja.) Erkel-díjban tízen részesültek, ebből ketten megosztva, tehát a

keretszámon belül maradvá.⁵⁸ Liszt-díjat kilencen kaptak, köztük kollektíven a Tátrai-vonósnégyes, valamint a már Kossuth-díjas Gyurkovics Mária.⁵⁹ Az adományozás a következő években folyamatos volt. 1956-ig az Erkel-díjból évi 6-8, a Liszt-díjból 6-9 darabot ítéltek oda, és nemcsak a teljes keretszámot, de olykor egyes fokozatokat sem adták ki.

(*Jászai Mari-díj*) A Kiváló és Érdemes Művész címek 1952-es, valamennyi művészeti ágra történt kiterjesztéséből szükségképpen következett az önálló, miniszteri adományozású színművészeti elismerés. A Jászai Mari-díj létesítéséről szóló előterjesztést, az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztálya, valamint a Népművelési Minisztérium közös javaslatként, az MDP Titkársága 1953. február 4-én tárgyalta. A napirend előadója a pártfunkcionárius Horváth Márton volt, aki – Jánosi Ferencsel együtt – a február 2-ai keltű határozat-tervezetet is jegyezte.⁶⁰

Az előterjesztők javasolták, hogy a színház és a film művészei azon kiemelkedő teljesítményeinek jutalmazására, amelyek a Kossuth-díjjal való kitüntetésre még nem érettek, a Népművelési Minisztérium – a régebben írók, zeneművészek és képzőművészek részére alapított elismerésekhez hasonlóan – létesítsen Jászai Mari-díjat. Ezt, meghatározott alakításért vagy rendezésért, évente egyszer, április 4-én, a népművelési miniszter adományozza, a Színház- és Filmművészeti Szövetség javaslatait figyelembe véve. A díjnak két szintje legyen, 8 db 6.000 és 12 db 3.000 Ft-os fokozat, s a fedezéséhez szükséges évi 84.000 Ft összeget ebben az évben 50%-ban a Színházi, illetve Filmfőosztály rendelkezésére álló minisztériumi premizálási összeg terhére, 50%-ban pedig ún. póthitel segítségével biztosítsák.⁶¹ A Titkárság a javaslatot azzal a módosítással fogadta el, hogy évente csak 4 db 6.000 és 6 db 3.000 Ft-os jutalom osztható ki.⁶²

A téma ezután – szokás szerint – a minisztertanács, helyesebben a minisztertanács elnöksége⁶³ elé került. Az 1953. február 27-ei ülésen Révai az új díj alapítását azzal indokolta, hogy a kiváló zenei előadóművészek jutalmazására és ösztönzésére a minisztertanács 1951-ben Liszt-díjat alapított, mert a Kossuth-díj csak igen kevés számú művész kitüntetését teszi lehetővé. Ugyanebből az okból szükségessé vált kiváló színészeink, filmszínészeink, színpadi és filmrendezőink kitüntetésére Jászai Mari-díj létesítése. Az évenként kiosztásra kerülő 4 db 6.000 és 6 db 3.000 Ft-os díj, valamint az odaítéléssel és az ünnepélyes kiosztással kapcsolatos egyéb költségek együttes összege mintegy 50.000 Ft-ot tesz ki, az 1953. évi költségek a színházi célok támogatására előirányzott keretből elérendő megtakarításból fedezhetők. A korábbiaktól eltérően a díj alapítólevelét Révai nyilvános minisztertanácsi határozatként javasolta kiadni.⁶⁴

Az ülésen elnöklő Rákosi javaslatára a február 11-ei dátumú határozat-tervezetet és a díjak fedezetére vonatkozó javaslatot változtatás nélkül elfogadták. A Jászai Mari-díj alapításáról szóló kormányhatározat a Magyar Közlönyben 1953. március 1-jén jelent meg.⁶⁵ Eszerint a díj a szocialista-realista színjátszás fejlődését szolgáló színészek, filmszínészek, színpadi- és filmrendezők kitüntetésére szolgál. Adományozása minden év április 4-én, az előző év folyamán elért teljesítmény alapján történik. Kiadható 4 db 6.000 Ft-os és 6 db 3.000 Ft-os díj, ha azokra megfelelő számú és minden tekintetben érdemes jelölt van. A díjat a népművelési miniszter ítéli oda, a Színház- és Filmművészeti Szövetség véleményének meghallgatása után.

Az első Jászai-díjakat 1953. április 4-én osztották ki, a többi művészeti díjjal egyszerre. A díjazottak neve és a díjak indokolása most először jelent meg a Népművelési Közlönyben (ezt korábban „csak” a Szabad Nép közölte).⁶⁶ Az ekkorra már tudatosan tervezett hierarchia miatt a kitüntetettek között Kossuth-díjas művész nem volt. A következő két évben 10-11 db, 1956-ban 18 db Jászai-díjat osztottak ki. Ez utóbbi évben már három kategória létezett, ugyanis az irodalmi és művészeti díjakról szóló 1955-ös kormányhatározat újrászabályozta és egységesítette az öt kitüntetést.⁶⁷ A díjak lassan kikristályosodó rendszere

megkövetelte az egyértelmű jogi szabályozást, bár Révai és az ekkor már Darvas József által vezetett népművelési tárca számára a korábban zárt körben kihirdetett döntések kényelmes módosítási lehetőségeket biztosítottak. Az a tény, hogy már a Jászai-díjról szóló döntés is nyilvános kormányhatározatként látott napvilágot, egyértelműen jelezte a kormányzati törekvést a kitüntetési rendszer konszolidálására. A „szintézist” szolgáló 1955-ös jogszabály szerint a minisztertanács a kiemelkedő szocialista realista irodalmi és művészeti alkotómunka, valamint a kiváló előadóművészi tevékenység kitüntetésére – elsősorban fiatal írók és művészek jutalmazására – létesített, oklevéllel és plakettel is járó, irodalmi és művészeti díjak számát és összegét a következőképpen állapította meg (zárójelben: fokozat/db/Ft): Erkel Ferenc-díj (I/1/10.000; II/2/7.000; III/3/5.000), Jászai Mari-díj (I/4/8.000; II/6/6.000; III/8/4.000), József Attila-díj (I/3/10.000; II/4/7.000; III/6/5.000), Liszt Ferenc-díj (I/1/8.000; II/2/6.000; III/3/4.000), Munkácsy Mihály-díj (I/3/10.000; II/5/7.000; III/10/5.000). A díjakat csak akkor lehet kiadni, ha azokra minden tekintetben érdemes jelölt van. Az odaítélésről a népművelési miniszter dönt, a szakszövetségek javaslata alapján, a SZOT és a DISZ meghallgatásával. A díjak költségeit a népművelési tárca fedezi.⁶⁸

(*Ybl Miklós-díj*) A művészeti díjak rendszerében „kakuktkojásként” helyezkedett el az Ybl Miklós-díj, amely nem Révai nevéhez és minisztériumához köthető. A díj alapítására az MDP Politikai Bizottságának (PB) 1953. október 21-ei ülésén, a különfélék között, Gerő Ernő, mint első miniszterelnök-helyettes tett javaslatot.⁶⁹ Az október 15-ei dátumú előterjesztés szerint az építőművészet jelentősége szociális és kulturális beruházásaink fokozódásával egyre emelkedik. Nagyarányú lakóház építkezéseink és középületeink jelentősen befolyásolják a városképet, „ezért a célszerűsége túlmenően a művészeti kiképzés igénye is döntő fontosságú.” A különböző művészeti ágaknak már megvannak a maguk díjai, azonban az építőművészeknek ilyen irányú jutalmazása eddig megoldatlan. Minthogy az Építészeti Tanács (ÉT) létesítésekor már kimondta a kormány annak szükségességét, hogy az ÉT jutalmazza meg a kiváló építészeti és városépítészeti alkotások tervezőit, illetve az ilyen irányú tudományos munkák szerzőit, a fentiek alapján a múlt legismertebb nevű magyar építőművészeről, Ybl Miklósról elnevezett építőművészeti díjat kell alapítani. A csatolt határozat-tervezet szerint a kiemelkedő szocialista-realista építészeti és városépítészeti alkotások tervezői és az ilyen irányú tudományos munkák szerzői Ybl-díjjal tüntethetők ki, évente 6-6 db 7.000 és 5.000 Ft-os kategóriában.⁷⁰

A javaslatot a PB azzal a kikötéssel fogadta el, hogy az átadás napja ne április 4-e legyen (bár erről az írásos anyagban nem is volt szó). A témát ezután a minisztertanács október 30-ai, Nagy Imre által elnökölt ülésén tűzték napirendre, ismét Gerő előterjesztésében. A határozati javaslat szó szerint megegyezett a PB elé került szöveggel. A díj odaítélése eredetileg az ÉT feladata lett volna, a Magyar Építőművészek Szövetsége meghallgatásával, de Gerő szóban javasolta az adományozás minisztertanácsai hatáskörbe vonását.⁷¹ A kormány ezzel a módosítással fogadta el a javaslatot, így az Ybl-díj – formálisan – rögtön magasabb szintű lett a népművelési miniszter díjainál. (Így már nem igényelt magyarázatot, miért nem azokkal együtt adják át.) Az első 12 kitüntetettől ugyanezen az ülésen határoztak.⁷² A Magyar Közlönyben 1953. november 6-án jelent meg az Ybl Miklós-díj alapításáról szóló kormányhatározat.⁷³ A díjat 1956-ig további 24 építész kapta meg, tehát nem használták ki az éves keretszámokat. A kormány 1956 elején a kategóriákat 5-5 db 10.000 és 5.000 Ft-os díjra módosította, továbbá a javaslattétel jogát az ÉT helyett az építésügyi miniszterre bízta.⁷⁴ Az Ybl-díj létrehozása tehát szervesen illeszkedett a kulturális forradalom célrendszeréhez, egyúttal rávilágított arra is, hogy a művészeti díjak rendszerében helye van a tudománnyal, illetve mérnöki-műszaki teljesítménnyel közvetlenül összefüggő művészi alkotómunka elismerésének is.

(A díjak utóélete) A Kossuth-díj adományozási szabályai 1963-ig lényegében nem változtak. Ekkor a tudományos, műszaki, gazdasági, termelési, gyógyászati, pedagógiai alkotó tevékenység teljesítmények elismerésére különválasztották az Állami Díjat, egyben újraszabályozták a Kossuth-díjat, amely kizárólag irodalmi és a művészeti elismeréssé vált. Az átadás időpontját évenként egy alkalommal, április 4-re tűzték ki.⁷⁵ 1965-ben újraszabályozták a pénzjutalmakat: I. (100.000), II. (75.000) és III. (50.000 Ft).⁷⁶ 1966-tól a díj átadását háromévenként egy alkalomra írták elő, de később ettől különböző okokkal eltértek, így a gyakorlatban 2-3 éves átadási ciklusok alakultak ki.⁷⁷ 1978-tól megszüntették a fokozati különbségeket és egységesítették a díjjal járó pénzjutalmat (80.000 Ft). Ekkor szűnt meg az utoljára 1963-ban odaítélt Nagydíj is.⁷⁸ 1985-ben a jutalomösszeg megállapítását is kormányhatáskörbe utalták.⁷⁹ Az 1990-es újraalapítás óta a Kossuth-díjat és a Széchenyi-díjat a kormány javaslatára a köztársasági elnök adományozza, díj és nagydíj fokozatban, ismét március 15-én. Összege az előző évi nettó átlagkereset ötszöröse, 50 vagy 100.000 Ft-ra kerekítve (a nagydíj ennek duplája). 1990-ben – akárcsak 1948-ban – posztumusz díjakat is odaítéltek.⁸⁰

A Kiváló Művész és Érdemes Művész kitüntetések 1954-től kezdve a legkülönbözőbb időpontokban és indoklásokkal, gyakorta egyedileg ítélték oda. 1964-től az adományozás átkerült a minisztertanács hatáskörébe. Az odaítélt címekhez már nem járt a bérgarancia (míg a korábbi díjazottakat továbbra is megillette), ellenben a jogszabály nyugdíjpótlékot állapított meg, rögzítve az így kiegészített nyugdíj havi minimumát. Az átadás időpontját hallgatólagos főszabályként már 1958-tól április 4-éhez kötötték, jogszabályban rögzítetten 1964-től „általában”, 1966-tól kifejezetten minden év április 4-ét jelölték meg. A soron kívüli adományozási gyakorlat azonban – amellyel a művészetpolitikát irányító Aczél György előszeretettel élt – egészen a hetvenes évek végéig folytatódott.⁸¹ Az utoljára 1990. március 15-én kiosztott Kiváló Művész és Érdemes Művész címek az 1989–90-es politikai rendszerváltozás nyomán, 1991. augusztus 1-jén megszűntek.⁸² A kitüntetések azonban a kormány, 1996-ban, a művésztszadalom nyomására, ún. művészeti középdijként újraalapította.⁸³ A Kossuth-díj mindenkorai pénzjutalmának 50, illetve 30%-ával járó Magyar Köztársaság Kiváló Művésze díjat, illetve Magyar Köztársaság Érdemes Művésze díjat a kormány évente, március 15-én, a jogszabályban meghatározott darabszámban és feltételekkel adományozza.⁸⁴

Ami a *miniszteri művészeti díjakat* illeti, a kormány 1958-ban Balázs Béla-díj elnevezéssel új filmművészeti díjat alapított, egyben azzal egészítette ki az 1955-ös határozatot, hogy a pénzügyi összkereten belül az egyes fokozatokat eltérő számban is ki lehet osztani.⁸⁵ 1959-ben az Ybl-díj szabályai is változtak: szűkítették az adományozás feltételeit, illetve a díj odaítélését az építésügyi tárca hatáskörébe utalták.⁸⁶ 1963-ban ismét megállapították az irodalmi és művészeti díjak keretszámait, amelybe most már a miniszteri szintű Ybl-díjat is belefoglalhatták.⁸⁷ Újabb átfogó szabályozás 1969-ben és 1977-ben történt, ez utóbbi leglényegesebb eleme – akárcsak a Kossuth-díjnál – a fokozati különbségek megszűnése volt.⁸⁸ A miniszter által adományozható művészeti díjakat a művelődési és közoktatási miniszter 1992-ben újraalapította, s a paletta az évek során újabb művészeti ágakkal bővült.⁸⁹ Az immár nem művészeti, hanem szakmai elismerésnek tekintett Ybl-díj új szabályait 1992-ben a környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter állapította meg.⁹⁰

Tanulmányunkban a hazai művészeti közéletet máig befolyásoló jelenséggel foglalkoztunk. 1948–56 között irodalmi és művészeti területen Kossuth-díjjal 217, József Attila-díjjal 129, Munkácsy-díjjal 112, Jászai-díjjal 48, Liszt-díjjal 45, Erkel-díjjal 38, Ybl-díjjal 36 személyt jutalmaztak (sokukat kettő vagy több alkalommal, illetve művészeti kollektíva tagjaként). Kiváló Művész címet 43-an, Érdemes Művész címet 91-en kaptak. Ez összesen 759 művészeti kitüntetés. Az akkor megalapozott rendszer a hatvanas évek közepétől kiszámíthatóvá vált, a művészeti teljesítmények fokozatosság elve alapján történő

értékelése hierarchikus felépítménnyé alakult. A művészetpolitika irányítói számára lehetőség nyílt a művészeti díjak hosszú távú tervezésére. A szisztéma a különleges tehetségek számára természetesen elfogadhatatlan volt, de a művésztársadalom egésze, hallgatólagosan, magáévá tette, s az ezzel járó erkölcsi és anyagi előnyöket a mai napig féltve őrzi.

JEGYZETEK

- ¹ Erről részletesen lásd Bolvári-Takács Gábor: Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása = Zempléni Múzsza, 2002. 4. szám, 14–26. o., valamint Bolvári-Takács Gábor: A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben = Valóság, 2009. 4. szám, 83–104. o.
- ² Tanulmányunkban nem foglalkozunk a 1040/1953. (VIII.18.) Mt. sz. határozattal alapított „A Népművészet Mestere” kitüntető címmel, amelynek jellege alapvetően eltért a tárgyalt művészeti elismerésektől. A kitüntetés mai adományozási szabályait a 268/2004. (IX.24.) Korm. sz. rendelet tartalmazza.
- ³ 11-2-56/1953.(Np.K.18.) Np.M. sz. utasítás. Az ekvivalencia egészen a közelmúltig élt: a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. tv. 150.§ (3) bek. alapján a művészeti díjak 2010. december 31-ig egyenértékű voltak a doktori fokozattal a foglalkoztatással, illetve az intézménylétesítéssel és -működéssel kapcsolatos minőségHITELESÍTÉS során.
- ⁴ A Minisztertanács Titkárságának gondozásában 1988-ban látott napvilágot a Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985 c. adattár (szerkesztette: Darvas Pálné, Klement Tamás, Terjék József. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988), amelyben közzétették a díjazottak adatait, fényképét, a díjak hivatalos indokolását, bemutatva az átadások korabeli sajtóvisszhangját, valamint a díjak történetét és jogszabályi háttérét. A hatvanadik alapítási évforduló tiszteletére jelent meg a Kossuth-, Állami és Széchenyi-díjasok 1948–2008 c. kiadvány (I–II. kötet, szerkesztette: Gyuricza Péter, Mórítz Rita, Szalay Antal. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2008), amely a díj jogszabályi háttérét, a jelölőbizottságok rendszerét és személyi összetételét az előzőhöz képest részletesebben bemutatja.

-
- ⁵ Évek, művek, alkotók. Ybl Miklós-díjasok és műveik 1953–1994 (főszerkesztő: Schéry Gábor), Építésügyi Tájékoztatási Központ Kft., Budapest, 1995. A kiadvány tartalmazza a díj történetét és jogszabályi háttérének alakulását, a díjazottak és műveik fényképekkel illusztrált jegyzékét, valamint a díjak hivatalos indokolását.
- ⁶ Szemléletes példa erre: Bolvári-Takács Gábor: Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei = Kritika, 2000. 8. szám, 26–28. o.
- ⁷ A Kossuth-díj ezt követően legközelebb 1990-ben került az országgyűlés elé.
- ⁸ Szabad Nép, 1947. szeptember 11. Idézi: Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985, i. m. 3. o.
- ⁹ A Lenin-díjat a Népbiztosok Tanácsa (kormány) 1924. július 23-án hozta létre (újraalapították 1956. szeptember 8-án), a Sztálin-díjat 1939. december 20-án (tehát Sztálin 60. születésnapján) alapították. Ez utóbbit a tudomány és művészet terén évente 16 főnek, találmányokért 60 főnek, katonai eredményekért 18 főnek adományozták. Az irodalmi Sztálin-díj 1940. február 1-jén létesült. Vö.: Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történeti kronológiája 1900–1991 (szerkesztette: Krausz Tamás és Szilágyi Ákos), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 102, 147, 149, 195. o.
- ¹⁰ Magyarország Főméltóságú Kormányzójának 1930. évi október hó 11. napján kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott alapszabályai a magyar Corvin-láncnak, a magyar Corvin-koszorúnak és a magyar Corvin-díszjelvénynek = Budapesti Közlöny, 1930. 245. szám, 4–5. o. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 070/162–1930. eln. sz. rendelete a magyar Corvin-lánc és a magyar Corvin-koszorú tulajdonosaiból álló testület szervezetének és működésének szabályozása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1930. 245. szám, 6. o. A Corvin-láncot egyidejűleg 12, a Corvin-koszorút 60 fő viselhette. A Magyar Corvin-láncot a miniszterelnök 2/2001. (VIII. 14.) ME. sz. rendelete újraalapította.

-
- ¹¹ Országgyűlési Értesítő, 1948. február 5. 647. o. Idézi: Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985, i. m. 4. o.
- ¹² Országgyűlési Értesítő, 1948. február 13. Idézi: Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985, i. m. 5–7. o.
- ¹³ Uo. 8–21. o.
- ¹⁴ 1948. évi XVIII. tc. = Magyar Törvénytar, 11. szám, 1948. március 3.
- ¹⁵ 1900/1948. Korm. sz. rendelet (1948. február 17.) = Magyar Közlöny – Rendeletek Tára, 39. szám. Ezt kiegészítette a 2650/1948. Korm. sz. rendelet (1948. március 2.), majd egységes szerkezetbe foglalta a 3110/1948. Korm. sz. rendelet (1948. március 12. = Magyar Közlöny – Rendeletek Tára, 61. szám.).
- ¹⁶ Magyarország Főméltóságú Kormányzójának 1930. október 11-én kelt legfelsőbb elhatározása a magyar nemzeti szellem elhunyt legkiválóbb képviselői emlékének megörökítése tárgyában = Budapesti Közlöny, 1930. 245. szám, 1–2. o. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 070/161–1930. eln. sz. rendelete a Nemzeti Emlékcsarnokbizottság szervezetének szabályozása tárgyában = Budapesti Közlöny, 1930. 245. szám, 3. o.
- ¹⁷ 44/1950. (II.4.) M.T. sz. rendelet.
- ¹⁸ 1951. évi 3. tvr., valamint a végrehajtásáról rendelkező 19/1951. (I.20.) MT. sz. rendelet. A kiemelt díjat először 1952-ben adományozták.
- ¹⁹ 1953. évi 1. tvr., a végrehajtásáról rendelkező 4/1953. (I.20.) MT. sz. rendelet, valamint 1012/1953. (III.16.) MT sz. határozat.
- ²⁰ 1955. évi 2. tvr., valamint a végrehajtásáról rendelkező 5/1955. (I.20.) MT. sz. rendelet.
- ²¹ A további két díjazott Riesz Frigyes (1953) és Lukács György (1955).
- ²² Bán Frigyes: 1950, 1952, 1954, Keleti Márton: 1951, 1953, 1954.

-
- ²³ Idézi: Kossuth-díjasok és Állami Díjasok almanachja 1948–1985, i. m. 16–17. o.
- ²⁴ Erről részletesen lásd: Téglás János: A Baumgarten-alapítvány ünnepei. Beszédok, megemlékezések. Argumentum Kiadó – Palatinus Kiadó, Budapest, 2000. 141–176. o.
- ²⁵ Uo. 123–133. o.
- ²⁶ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-I-3-n 1. doboz, 1950. május 18-ai ülés, 3. napirend
- ²⁷ MOL M-KS 276.f.54.cs.101.ő.e. 1950. május 24. 6R/154.lap
- ²⁸ Uo. 48-49R/154. lap
- ²⁹ MOL XIX-I-3-n 1. doboz, 1950. május 18-ai ülés, 3. napirend
- ³⁰ MOL XIX-A-83. 339. ülés 1950.május 26. 27. napirend. Az előterjesztés száma: 1011/5-19/1950.Eln.a.
- ³¹ Uo.
- ³² Az első József Attila-díjasok: 6000 Ft: Devecseri Gábor, Illyés Gyula, Karinthy Ferenc, Mándi Éva, Rideg Sándor, Szabó Pál; 4000 Ft: Fehér Klára, Földes Mihály, Juhász Ferenc, Kardos László, Képes Géza, Kuczka Péter, Lányi Sarolta, Palotai Boris; 2000 Ft: Czibor János, Darázs Endre, Kiss Ferenc, Nagy László, Sándor Kálmán, Somlyó György, Szinétár György, Vészi Endre.
- ³³ Téglás János, i. m. 135–138. o. Az ügyvivői feladatától megfosztott Basch Lóránt 1966-ban hunyt el.
- ³⁴ MOL M-KS 276.f.54.cs.110.ő.e. 1950. július 26. 10. napirend, 5R/71.lap
- ³⁵ Uo. 48R/71.lap
- ³⁶ MOL XIX-A-83. 348. ülés 1950. augusztus 4. 43. napirend. Az előterjesztés száma: NpM 1011/3-187/1950. Eln.a. Az irathoz csatolt, augusztus 2-ai feljegyzés szerint Révainak az ülés előtt nem volt világos, hogy az új díj pénzügyi fedezete már rendelkezésre áll, vagy

---

pedig újjólag kell előirányozni, de a munkatársa, Huszár Gyula tájékoztatása szerint a népművelési tárca abban az évben 1,01 milliót kapott Kossuth-díjra, amelyből maradt 250 ezer, tehát ebből telik a 66.000 Ft-ra. Jövőre már külön pont lesz a Munkácsy-díj, de a Kossuth-díjat ennek arányában csökkentik, tehát nem lesz többletköltség.

³⁷ Az első Munkácsy-díjasok: I. fokozat: Beck András, Ék Sándor, Pór Bertalan; II. fokozat: Bán Béla, Benedek Jenő, Berény Róbert, Bernáth Aurél, Farkas Aladár, Felekiné Gáspár Anni; III. fokozat: Csekei Zoltán, Doboszláv Lajos, Félegyházi László, Imre István, Kerényi Jenő, Kurucz Dezső, Scholz Erik, Szabó Iván, Szentiványi Lajos, Szilágyi Jolán, Tar István, Vén Emil.

³⁸ MOL M-KS 276.f.54.cs.106.ő.e. 1950. június 28. 3R/71.lap

³⁹ Uo. 24-25R/71. lap

⁴⁰ MOL XIX-A-83-a 346. ülés 30. pont. Az előterjesztés száma: 1011/5-20/1950.Eln.a.

⁴¹ MOL XVIII-2-b 17. ülés jegyzőkönyve, 1950. július 28.

⁴² 1950. évi 27. tvr.

⁴³ 1.011-5/23/1950. (VIII. 4.) NpM. rendelet 1.§.

⁴⁴ MOL M-KS 276.f.54.cs.154.ő.e. 1951. augusztus 1. 5R/59.lap

⁴⁵ Kiváló Művész: Harangozó Gyula, Rátkai Márton, Svéd Sándor; Érdemes Művész: Budanovics Mária, Dayka Margit, Gózon Gyula, Maklár Zoltán, Rösler Endre.

⁴⁶ Ezek: Bajor Gizi 1951. február 12-ei váratlan halála (a férje megmérgezte, majd magával is végzett), Rátkai Márton 1951. szeptember 18-i időskori halála, Somlay Artúr 1951. november 10-i öngyilkossága.

⁴⁷ MOL XIX-A-83-a 444. ülés 10. pont. Az előterjesztés száma: 0476/1952.Biz.

⁴⁸ MOL XVIII-2-b 10. ülés jegyzőkönyve, 1952. augusztus 11.

⁴⁹ 1952. évi 14. tvr.

-
- ⁵⁰ Csók István, Fischer Annie, Kisfaludy Strobl Zsigmond, Nádasdy Kálmán, Oláh Gusztáv, Pátzay Pál és Zathureczky Ede.
- ⁵¹ Bartos Gyula, Bán Frigyes, Bernáth Aurél, Bihari József, Feleki Kamill, Ferenczi Noémi, Ferencsik János, Gellért Endre, Keleti Márton, Kenessei Jenő, Lukács Pál, Mikus Sándor, Pór Bertalan, Rátz Aladár, Somogyi László, Szabó Ferenc, Szőnyi István.
- ⁵² Az „érdemes” és „kiváló” jelzőket nemcsak művészekre alkalmazták. 1952-től a kormány sorra alapította az Érdemes és Kiváló Orvos, Gyógyszerész, Vasutas címeiket, s a tucatnyi egyéb, csak „kiváló” jelzőjű kitüntetések (bányász, kohász, tanító stb.). Lásd: A Magyar Népköztársaság kitüntetései (szerkesztette: Besnyő Károly), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- ⁵³ MOL XVIII-2-b 3. ülés jegyzőkönyve, 1954. február 23.
- ⁵⁴ 1954. évi 5. tvr.
- ⁵⁵ MOL M-KS 276.f.54.cs.163.ő.e. 1951. október 5. 6. napirend, 5R/59.lap
- ⁵⁶ MOL XIX-A-83. 407. ülés 1951. október 26. 10. napirend. Az előterjesztés száma: NpM 0720/1951/biz-62/1951/0.cs.
- ⁵⁷ Uo.
- ⁵⁸ Az első Erkel-díjasok: I. fokozat: Ránki György; II. fokozat: Dávid Gyula, Mihály András, Sárközy István; III. fokozat: Járdányi Pál, Kókai Rezső, Vass Lajos, Vincze Imre, továbbá Kerekes János és Polgár Tibor megosztva.
- ⁵⁹ Az első Liszt-díjasok: I. fokozat: Gyurkovics Mária; II. fokozat: Komor Vilmos, Udvardy Tibor, a Tátrai-vonósnégyes (Dénes Vera, Iványi József, Rényi Albert, Tátrai Vilmos); III. fokozat: Kórodi András, Kovács Dénes, Mihály Ferenc, Sebők György, Szecsődi Irén.
- ⁶⁰ MOL M-KS 276.f.54.cs. 229.ő.e. 1953. február 4. 5. napirend, 7R/138.lap
- ⁶¹ Uo. 127R/138.lap

---

⁶² Uo. 7R/138.lap

⁶³ A kormány elnökségét a miniszterelnök és helyettesei alkották, az ülésre az egyes napirendi pontokban érintett minisztereket meghívták.

⁶⁴ MOL XIX-A-83. 478. Eln. ülés, 1953. február 27. 11. napirend. A határozat iktatószáma: 0478/11/1953.

⁶⁵ 1006/1953.(III. 1.) MT. sz. határozat.

⁶⁶ Népművelési Közlöny, 1953. április 11. szám, 56–57. o. Az első Jászai-díjasok: I. fokozat: Apáthy Imre, Rajczy Lajos, Szemethy Endre; II. fokozat: Jánoki Sándor, Lengyel Erzs, Mányai Lajos, Pagonyi János, Szabó Sándor, Szöllösi Irén.

⁶⁷ 1040/1955. (IV.1.) MT. sz. határozat.

⁶⁸ Az Apró Antal miniszterelnök-helyettes által aláírt határozatot a minisztertanács nem tárgyalta, azt a kormány elnöksége saját hatáskörben adta ki. (Magyar Közlöny, 1955. 38. szám, április 1., 227. o.)

⁶⁹ MOL M-KS 276.f.53.cs. 142.ő.e. 1953. október 21. 6. napirend, 5R/52.lap

⁷⁰ Uo. 40R/52.lap

⁷¹ MOL XIX-A-83. 513. ülés 1953. október 30. 9. napirend. Az előterjesztés száma: 239/g/53.

⁷² Az első Ybl-díjasok: I. fokozat: Gádoros Lajos, Janáky István, Károlyi Antal, Nyiri István, Rimanóczy Gyula, Weiner Tibor; II. fokozat: Körner József, Szrogh György, Valentiny Károly, Winkler Oszkár, Zilahy István, Zöldy Emil.

⁷³ 1069/1953. (XI.6.) MT. sz. határozat. A díjak odaítélése 1955-től külön kormányhatározatokban történt.

⁷⁴ 1004/1956. (I.7.) MT. sz. határozat. A Hidas István miniszterelnök-helyettes által aláírt határozatot a minisztertanács nem tárgyalta, azt a kormány elnöksége saját hatáskörben adta ki. (Magyar Közlöny, 1956. 2. szám, január 7., 16. o.)

-
- ⁷⁵ 1963. évi 36. tvr., valamint a végrehajtásáról rendelkező 1027/1964. (IX. 29.) Korm. sz. határozat. Ez alapján először 1965-ben adományoztak díjakat.
- ⁷⁶ 1965. évi 5. tvr., valamint a végrehajtásáról rendelkező 1006/1965. (II. 28.) Korm. sz. határozat.
- ⁷⁷ 1966. évi 26. tvr., továbbá 1015/1974. (IV. 14.) Mt. sz. határozat. Nem adományoztak Kossuth-díjat a következő években: 1964, 1967, 1968, 1969, 1971, 1972, 1974, 1976, 1977, 1979, 1981, 1982, 1984, 1986, 1987, 1989.
- ⁷⁸ 1977. évi 24. tvr., valamint a végrehajtásáról rendelkező 1040/1977. (X. 5.) Mt. sz. határozat.
- ⁷⁹ 1985. évi 12. tvr. A díj összege ez évtől egységesen 200.000 Ft.
- ⁸⁰ 2001. évi XI. törvénnyel és 2008. évi LXXI. törvénnyel módosított 1990. évi XII. törvény. A jelenlegi adományozási szabályokat a 271/2008. (XI. 18.) Korm. sz. rendelet tartalmazza. 2008-ban a díjjal járó pénzjutalom 6.850.000 Ft volt.
- ⁸¹ 1963. évi 36. tvr. és a végrehajtásáról rendelkező 1027/1964. (IX. 29.) Korm. sz. határozat; valamint: 1966. évi 26. tvr. és a végrehajtásáról rendelkező 1019/1966. (XI.6.) Korm. sz. határozat.
- ⁸² 1991. évi XXXI. törvény, 5.§ (1) bek.
- ⁸³ 99/1996.(VII.10.) Korm. sz. rendelet a Magyar Köztársaság Kiváló Művésze, a Magyar Köztársaság Érdemes Művésze, a Magyar Köztársaság Babérkoszorúja díj alapításáról. Ezt később felváltotta a 268/2004. (IX.24.) Korm. sz. rendelet. A jelenleg hatályos szabályozást a 271/2008. (XI. 18.) Korm. sz. rendelet tartalmazza.
- ⁸⁴ Az újonnan alapított, irodalmi teljesítményekért adományozható Magyar Köztársaság Babérkoszorúja díj szintén a Kossuth-díj pénzjutalmának 50%-ával jár.
- ⁸⁵ 1038/1958. (X. 11.) Korm. sz. határozat.

---

⁸⁶ 4/1959. (II.8.) ÉM. sz. rendelet, valamint 1009/1959. (IV.1.) Korm. sz. határozat.

⁸⁷ 1029/1963. (XII.27.) Korm. sz. határozat.

⁸⁸ 1010/1969. (III. 28.) Korm. sz. és 1021/1969. (V. 25.) Korm. sz. határozat, valamint 1006/1977. (II. 17.) MT. sz. határozat. Az 1991. évi XXXI. tv. ezeket is hatályon kívül helyezte.

⁸⁹ 4/1992. (III. 6.) MKM. sz. rendelet. A hatályos szabályozást a 3/1999. (II. 24.) NKÖM sz. rendelet tartalmazza. Jelenleg a miniszter 19 féle művészeti díjat adományoz.

⁹⁰ 5/1992. (II. 21.) KTM. sz. rendelet. A hatályos szabályozást a 21/2008. (X. 22.) NFGM sz. rendelet tartalmazza, amely az Ybl-díj mellett más építészeti szakmai díjakról is rendelkezik.